

Széljegyzet Carnap 'Cogito, ergo sum' bírálatához

András Ferenc

1. Az alábbi megjegyzések egyáltalán nem tartanak igényt az eredetiségre vagy újdonságra. Valamikor a 80-as években írtam az első változatát, amikor a Bécsi kört olvastam, most valamelyest kiegészítettem. Carnap az Aufbauban is foglalkozott a témával, majd később híres tanulmányában visszatért rá. Utóbbi olvasható magyarul is Altrichter Ferenc fordításában: Rudolf Carnap, *A metafizika kiküszöbölése a nyelv logikai elemzésén keresztül*, in. A bécsi kör filozófiája, Gondolat, Bp. 1972, pp 82, 83. Carnap szerint a létezés nem állítható értelmesen egyedi dolgokról, továbbá Descartes hibásan következtet, mivel, abból, hogy Descartes gondolkozik, arra következtet, hogy Descartes létezik, holott valójában csak az következik, hogy valaki gondolkozik.¹

2. Wittgenstein szellemében, mint értelmetlenséget, elutasíthatjuk az érvet. Valahogy így okoskodhatunk. Értelmesen kérdezhetjük, hogy Atlantisz vagy Jézus létezett-e, mindkettő létezését értelmesen állíthatjuk, vagy tagadhatjuk. De a létezés és a kételkedés önmagunkra való vonatkozása ellentmond a kételkedés, a kérdés mindennapi nyelvhasználaton alapuló használatának, következésképpen a létezés önmagunkra vonatkozó kérdése értelmetlen. Ezt a kifogást most tegyük zárójelbe, fogadjuk el, hogy a filozófiában gyakran olyan kérdéseken gondolkozunk, ami köznapni nézőpontból értelmetlen.

A témának könyvtárnyi irodalma van, íme, néhány:

H. Scholz, *Über das Cogito, ergo sum*. (1931) In: Kant-Studien 36 pp 126–147.

H. Scholz, *Augustinus und Descartes*. (1931) In: Blätter für deutsche Philosophie 5. (1931-32) pp 405–423.

A. J. Ayer, *I Think, Therefore I Am*. (1956) In: A. J. Ayer: The Problem of Knowledge. London, Macmillan, pp 45–54.

J. Hintikka, *Cogito, ergo sum: Inference or Performance?* (1974) In: J. H.: Knowledge and the Known. Dordrecht–Boston, Riedel, pp 98–125.

G. Szabó Zoltán, *A descartes-i igazságkritérium és a „cogito”*. (1989) In: Magyar Filozófiai Szemle 33 pp 1–21.

Altrichter Ferenc, *Cogito, ergo sum* c. tanulmánya eredetileg 1976-ben jelent meg, a MFISZ-ben, később újra kiadták az „Észérvek az európai filozófiai hagyományban” c. könyvében (Atlantisz, Bp., 1993) pp.119-184.

Altrichter Ferenc, *Aliquid sum*. (1991) In: Magyar Filozófiai Szemle. 35 pp 387–402.

Hartl Péter, *Ego cogito, ergo sum* (2007) Kellék, 32, pp 17-37.

3. A 'Cogito, ergo sum.' többféle, egymástól gyökeresen eltérő módon értelmezhető. Hintikka vagy Altrichter elemzésében nem a szokásos értelemben vett logikai következtetésről van szó, hanem valami másról. Carnap viszont következtetésként fogja fel. Mivel most nem filozófia történettel foglalkozunk, másodlagos számunkra, hogy melyik értelmezésre gondolt

Descartes. Carnap így érti, fogadjuk el ezt: (3.1) Én gondolkozom, tehát én vagyok. Lényeges annak a belátása, hogy ebben a felfogásban nincs kitüntetett szerepe a gondolkozásnak. Épp úgy jó lenne, az 'Én sétálok, tehát én vagyok.' következtetés is. Nincsenek eszközeink az egyes szám első személy kifejezésére a klasszikus logikában, tehát (3.1) helyett valami hasonlóval tudunk csak foglalkozni: (3.2) Descartes gondolkozik tehát Descartes létezik. Ennek az egyik logikai szerkezetét (mert több is van) így fejezhetjük ki, felhasználva az alábbi definíciókat: $a := \text{Descartes}$; $Gx := x\text{-gondolkozik}$; $Ex := x\text{-létezik}$

Ekkor (3.2) fordítása így alakul: (3.2*) $Ga \rightarrow Ea$

Hogyan értelmezzük az 'x-létezik' predikátumot formális logikai eszközökkel? A másik kérdés az, hogy (3.2) valamilyen formális logikai fordítása érvényes következtetés-e, azaz a kondicionális utótagja logikai következménye az előtagnak. (Amennyiben az elsőrendű logikán belül maradunk akkor igen válasz esetén persze le is vezethető belőle.) Carnap helyesen mutatott rá, hogy ha a létezést az egzisztenciális kvantorral fejezzük ki ilyen módon: $Ea := \exists a$, (ahol 'a' egy individuumnév), a következtetést pedig az alábbi formulával:

(3.3) $Ga \rightarrow \exists a$

akkor értelmetlenséget beszélünk, mivel a ' $\exists a$ ' formula szintaktikailag hibás, értelmetlen, és ezért nem következhet semmiből. Viszont több más lehetőségünk is van a létezés kifejezésére formális logikai nyelven. A kortárs analitikus filozófusok közül sokan használják az egzisztencia predikátumot partikuláris létezők összefüggésében. Egy gyakori felfogás a következő. Valami létezik, ha van vele azonos dolog: $Ea := \exists x. x=a$. A definíció tartalmi szempontból bírálható azon az alapon, hogy nem informatív, hiszen ebben a felfogásban minden létezik. Ez azonban csak akkor érvényes, ha a logikai tárgyalási univerzum egybe esik a metafizikai létezés tartományával. Amennyiben a két tartomány különbözik, akkor metanyelvi szinten tartalmas predikátummá válik az egzisztencia predikátum. Ekkor egy megoldás, amit pl. Altrichter is megemlíti a következő. Quine nyomán csillaggal jelöltem az új premisszák oszlopát, a csillag nélküli sorok bizonyított tételek. A következőkben x és y személyek tartományán értelmezett változók.

*(3.4.1) Ga

*(3.4.2) $\exists x (Gx \ \& \ x=a)$ (3.4.1)

*(3.4.3) $\exists x x=a$ (3.4.2)

(3.4.5) $Ga \rightarrow \exists x x=a$ (3.4.1) (3.4.3)

A definíciót felhasználva: $Ga \rightarrow Ea$

Egy másik lehetőség, hogy alkalmazzuk Russell leírás elméletét. Legyen $Dx := x = \text{Descartes}$; feltevésünk szerint $Dx \leftrightarrow x = a$. Ez alapján Descartes létezik pontosan akkor, ha van egy és csak egy személy, aki Descartes. Formális nyelven: $\exists x (Dx \ \& \ \forall y (Dy \rightarrow y=x))$

*(3.5.1) $\exists x \forall y (Gx \ \& \ Dx \ \& \ (Dy \rightarrow y=x))$

Létezik egy és csak egy D tulajdonságú személy, aki gondolkozik.

*(3.5.2) $\exists x \forall y (Dx \ \& \ (Dy \rightarrow y=x))$ (3.5.1)

Létezik egy és csak egy D tulajdonságú személy.

(3.5.3) $\exists x \forall y (Gx \ \& \ Dx \ \& \ (Dy \rightarrow y=x)) \rightarrow \exists x (Dx \ \& \ \forall y (Dy \rightarrow y=x))$ (3.5.1) (3.5.2)

A definíciókat felhasználva: $Ga \rightarrow Ea$

(3.6) Legyen t az időpontok tartományán értelmezett változó; $F_{xt} := x$ gondolkozik t-kor; tegyük fel, hogy 'F' tapasztalati predikátum; Ekkor az időbeli létezését Theodore Sider nyomán így határozhatjuk meg: $Ext := x$ létezik t-kor; $Ext := \exists \acute{a} \acute{a}xt \ \& \ \acute{a}$ -tapasztalati predikátum; azaz, valami létezik az időben, ha van időbeli tulajdonsága. Ekkor Descartes cogito-ja így fest:

*(3.6.1) 'F' tapasztalati predikátum & Fat

*(3.6.2) $\exists \acute{a} \acute{a}at \ \& \ \acute{a}$ -tapasztalati predikátum (3.6.1)

(3.6.3) $\forall t (Fat \rightarrow Eat)$ (3.6.1) (3.6.2) a definíció alkalmazásával

Mint látható, Descartes tételének legalább három féle módon is adható olyan formális logikai fordítása, ahol a tétel érvényes következtetést fogalmaz meg.

¹ A magyar kötet szerint 1931-ben jelent meg az írás, viszont az általam alább idézet angol fordítás lábjegyzete szerint 1932-ben: This article, originally entitled "Überwindung der Metaphysik durch Logische Analyse der Sprache," appeared in Erkenntnis, Vol. 11 (1932). It is published here with the kind permission of Professor Carnap. Az angol fordítás - The Elimination of Metaphysics Through Logical Analysis of Language by Rudolf Carnap (Translated by Arthur Pap) - megtalálható a neten, így nem kellett sokat gépeljek. Ezért ebből indulok ki...We meet an illustration of this error in Descartes' "cogito, ergo sum." Let us disregard here the material objections that have been raised against the premise-viz. whether the sentence "I think" adequately expresses the intended state of affairs or contains perhaps an hypostasis-and consider the two sentences only from the formal logical point of view. We notice at once two essential logical mistakes. The first lies in the conclusion "I am." The verb "to be" is undoubtedly meant in the sense of existence here; for a copula cannot be used without predicate; indeed, Descartes' "I am" has always been interpreted in this sense. But in that case this sentence violates the above-mentioned logical rule that existence can be predicated only in conjunction with a predicate, not in conjunction with a name (subject, proper name). An existential statement does not have the form "a exists" (as in "I am," i.e. "I exist"), but "there exists something of such and such a kind." The second error lies in the transition from "I think" to "I exist." If from the statement "P(a)" ("a has the property P") an existential statement is to be deduced, then the latter can assert existence only with respect to the predicate P, not with respect to the subject a of the premise. What follows from "I am a European" is not "I exist," but "a European exists." What follows from "I think" is not "I am" but "there exists something that thinks." The circumstance that our languages express existence by a verb ('to be' or 'to exist') is not in itself a logical fault; it is only inappropriate, dangerous. The verbal form easily misleads us into the misconception that existence is a predicate. ...pp 74,75